

DOĞA VE İNSAN, COĞRAFYA

DOĞA ve İNSAN ETKİLEŞİMİ

Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı etkileşim içinde yer aldıkları ortama **doğal çevre** denir. Doğal çevre canlı ve cansız unsurlardan meydana gelir. Bu unsurlar sürekli birbirleriyle etkileşim hâlinindedir.

DOĞAL ORTAM VE UNSURLAR

Doğal ortam;

- **atmosfer (hava küre)**,
- **litosfer (taş küre)**,
- **hidrosfer (su küre)**,
- **biyosfer (canlılar küresi)**

olmak üzere dört gruba ayrılır. Bu ortamlarda insan eli değmeden oluşan sistemlere de **doğal sistemler** adı verilir.

Atmosfer (Hava Küre)

- Dünya'yı çepeçevre saran gaz kütesidir.
- Çeşitli özellikte ve farklı oranlardaki gazlardan oluşur.
- İnsanların ve diğer canlıların yaşamlarını devam ettirebilmesi için gereklidir.

Hidrosfer (Su Küre)

- Deniz ve okyanuslar, akarsular, göller, yer altı ve yer üstü suları, kaynak suları, bataklıklar ve buzullar hidrosferi oluşturur.
- Yeryüzü ve yer altı su kaynaklarının hepsi hidrosferi oluşturur.

Litosfer (Taş Küre)

- Yer kürenin katılaşmış üst kısmıdır. Yer kabuğu olarak da bilinir.
- Taş kürenin üzerindeki dağlar, ovalar ve platolar gibi yer şekilleriyle kayalar ve toprak oluşumu litosferde gerçekleşir.

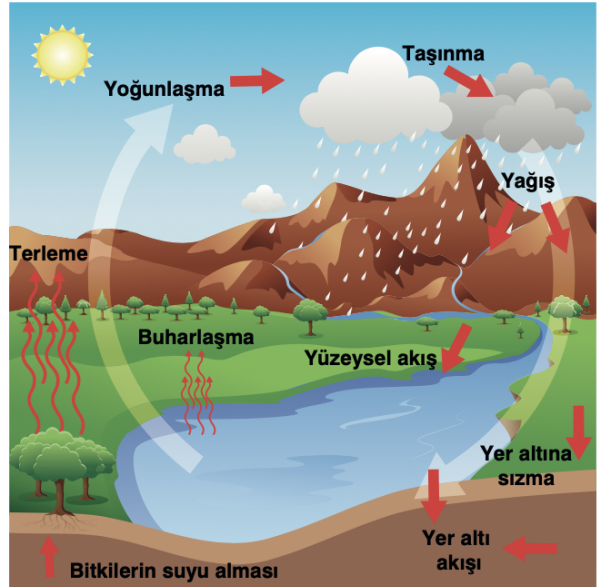

Biyosfer (Canlılar Küresi)

- Hava küre, taş küre ve su kürede yaşayan canlılardan oluşur.
- Bitkiler, hayvanlar, mikroorganizmalar ve diğer canlılar biyosferi oluşturur.

- Doğal ortamlar birbirleriyle sürekli etkileşim hâlinindedir. Örneğin hidrosferde güneş ışınlarının etkisiyle ısınıp buharlaşan sular, atmosferde belirli yükseltiye ulaştıktan sonra yoğunlaşarak yağış olarak litosfere düşer. Litosfere düşen suların bir kısmı yer altı sularını oluştururken, bir kısmı da yüzey sularını oluşturarak deniz ve okyanuslara karışır. Yağışlarla yeryüzüne inen sular, biyosferdeki canlılar tarafından kullanılır.

- Doğal ortamlar arasındaki ilişki dört temel ortam arasında oluşabil-
diği gibi iki ortam arasında da gerçekleşebilir. Hatta aynı doğal or-
tamın kendi unsurları arasında da gerçekleşebilir. Örneğin biyosfe-
rin bir unsuru olan bitkilerin gelişmesinde iklim koşulları (atmosfer)
ile yer şekilleri (litosfer) ve su kaynakları (hidrosfer) birlikte rol oy-
namaktadır.

Bitkilerin gelişmesinde iklim koşullarının etkisi fazladır.

Doğal çevrede meydana gelen, oluşum aşamasında insan faaliyetle-
rinin herhangi bir etkisinin olmadığı her şey **....doğal unsur....** olarak
isimlendirilir.

Başlıca doğal unsurlar şunlardır:

- ☞ Kayaçlar, topraklar, madenler ve yer altı kaynakları
- ☞ Okyanuslar, denizler, göller, akarsular, yer altı ve yer üstü suları
- ☞ Dağlar, platolar, vadiler, ovalar
- ☞ Mikroorganizmalar, bitkiler, hayvanlar vb.

İnsanoğlu yaşadığı doğal ortamda ihtiyaçlarını karşılamak için birtakım faaliyetlerde bulunur. Bu faaliyetlerin tümüne **beşerî olay**, beşerî olayların gerçekleştiği yaşam alanlarına ise **beşerî ortam** denir. Doğal ortam ile beşerî ortamın birlikte oluşturduğu en geniş yaşam alanı ise **coğrafi ortamı** oluşturur. Fabrikalar, yollar, yerleşim bölgeleri, turizm tesisleri, tarım alanları birer beşerî olay ve ortamdır.

DOĞANIN İNSAN FAALİYETLERİNE ETKİSİ

Doğal koşullar insanların ve tüm canlıların yaşam alanlarını etkiler. İnsanlar da bütün beşerî faaliyetlerini doğal sistemler içerisinde yürütür.

İnsanlar, yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmek için doğal çevre ile uyumlu olmak zorundadır. Bu nedenle coğrafi ortamı sürdürülebilir şekilde (doğa ile uyumlu) kullanması, doğanın ve kendinin geleceği açısından daha isabetli olur. Çünkü doğal ortam koşullarının bozulması insanoğlunu da zor durumda bırakır.

İklim Koşullarının Beşerî Faaliyetlere Etkisi

- Doğal çevre insanlara farklı imkanlar sunar. Bu durum, insanların beslenme, giyinme, ten rengi ve karakterleri, ekonomik faaliyetleri, yerleşme koşulları gibi birçok beşerî faaliyeti doğrudan veya dolaylı yönden etkiler.

Bir doğa olayı olan sisin ulaşım üzerindeki etkisi

Bitki Örtüsü

Bir bölgenin iklim koşullarını en iyi yansıtan unsur bitki örtüsüdür. İklim koşullarının benzerlik gösterdiği bölgelerde bitki örtüsü de benzerdir. Örneğin her mevsim sıcak, nemli ve yağışlı bölgelerde yağmur ormanları görülürken, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen bölgelerde ise maki adı verilen bitki örtüsü görülür.

- Bitki örtüsü bir bölgedeki ekonomik faaliyetleri de etkiler. Ormanlık bölgelere yakın yerlerde **orman ürünleri** sanayisi gelişir. Kâğıt fabrikaları, kereste ve mobilya tesisleri ormanlık bölgelerde gelişme gösterir.

Beslenme ve Giyim

İklim koşulları bir bölgede yetiştirilen tarım ürünlerini etkiler. Bu durum insanların beslenmesi üzerinde etkilidir. Soğuk iklim bölgelerinde yaşayan insanlar yağlı ve hayvansal ağırlıklı ürünleri tüketirler. Balık önemli bir yiyecektir. Sıcak bölgelerdeki insanlar ise sebze ve meyve türü yiyecekleri tüketir, daha ince kıyafetleri tercih ederler. Ilıman bölgelerdeki insanlar ise değişen hava koşullarına göre giyinirler. Çay, kahve ve muz gibi ürünler sıcak bölgelerde yetişirken, turuncgil ve zeytin Akdeniz iklim bölgesinde yetişir. Güneydoğu Asya'da yaşayan insanların beslenmesinde ise **...piring...** önemli bir yer tutar.

Ulusların kültürel özellikleri, beslenme alışkanlıkları, kıyafetleri, giyecek şekilleri hatta ten renkleri bile iklim koşullarıyla yakından ilgilidir. Soğuk bölgelerdeki insanlar daha çok açık tenliyen (İsveç ve Norveç gibi), sıcak bölgedeki insanlar siyah tenlidir (Afrikalılar gibi).

Nüfus ve Yerleşme, Konut Tipi ve Malzemesi

İklim koşullarının elverişsiz olduğu sıcak ve kurak bölgelerle, soğuk bölgeler seyrek nüfusludur. Çöller, kutuplar buralara örnek olarak gösterilebilir. Kırsal kesimlerde yaşayan insanlar ev yapımında daha çok nemli bölgelerde **...ahşap...**, kurak ve yarı kurak bölgelerde ise toprak ya da **...kerpiç...** malzeme kullanırlar. Kutup bölgelerinde buzdan yapılmış **...iglo...** adı verilen evlerde yaşarlar. Bazı bölgelerde kayaç türünün etkisiyle taş evlere rastlanır.

Yer Şekillerinin Oluşumu

İklim koşulları yer şekillerinin oluşumunu etkiler. Örneğin soğuk bölgelerde **buzullar**, kurak bölgelerde **rüzgârlar**, nemli ve yarı nemli bölgelerde ise **akarsular** yeryüzünü daha fazla şekillendirir. Kayaçların çözülmesi ve toprak oluşumunda da iklimin etkisi vardır.

Kurak bölgelerde fiziksel çözülme yaygınken, nemli bölgelerde kimyasal çözünme etkilidir. Aynı şekilde yerli toprakların oluşumunda iklim koşullarının etkisi fazladır.

Ekonomik Faaliyetler

İklim koşulları ulaşım, turizm gibi ekonomik faaliyetleri de etkiler. Kış aylarının aşırı soğuk ve kar yağışlı geçtiği bölgelerde ulaşım aksar. Bu türlü bölgelerde yer şekillerinin de etkisiyle kış turizmi gelişme gösterir. Yaz aylarının sıcak geçtiği, güneşli gün sayısının fazla olduğu deniz kenarındaki bölgelerde deniz turizmi gelişme gösterir.

Bir bölgedeki sanayi faaliyetleri üzerinde dolaylı yünden iklimin etkisi vardır. Tarıma dayalı sanayi tesislerinin çoğu ham madde kaynaklarına yakın bölgelerde kurulur.

Yer Altı ve Yer Üstü Suları

Bir bölgedeki suların özellikleri üzerinde iklim koşulları etkilidir. Denizlerin tuzluluk oranı, akarsuların rejimi ve akımı ile donma süreleri iklim koşullarına bağlı olarak değişir. Örneğin Ekvatorial bölgedeki akarsuların rejimleri**düzenliyen**...., Akdeniz iklim bölgesindekiler**düzensizdir**.... İsveç ve Norveç gibi kutuplara yakın ülkelerde buzul göllerinin sayısı fazladır.

Doğal Afetler

Bir bölgede görülen doğal afetler de iklim koşullarına bağlı olarak değişebilir. Klimatik kökenli doğal afetlerin oluşumunda sıcaklık ve yağış koşullarının etkisi fazladır. Sıcak ve kurak bölgelerde daha çok kuraklık ve çölleşme görülürken, soğuk bölgelerde çığ olayları görülür. Nemli bölgelerde heyelan olayları yaygınken, yarı kurak bölgelerde toprak erozyonu yaygındır.

Yer Şekillerinin Beşerî Faaliyetlere Etkisi

- Yer şekillerinin özellikleri doğal ve beşerî unsurlara etki eder. Genel olarak yer şekillerinin engebeli olduğu yerler birçok ekonomik faaliyete elverişli değildir.
- Ülkemizde yer şekillerinin engebeli ve dağlık olduğu Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz bu duruma örnek olarak verilebilir.

Yer şekillerinin engebeli ve dağlık olduğu yörelerde kış turizmi, akarsulardan hidroelektrik enerji üretimi, rafting sporu (akarsu sporu), yaylacılık faaliyetleri, mera hayvancılığı, ormancılık faaliyetleri olumlu olarak etkilenir.

Ulaşım, Ticaret, Sanayi ve Tarım

Yer şekillerinin engebeli ve dağlık olduğu bölgelerde kara ve demir yolu ulaşımı fazla gelişmez. Sıradağların kıyıya paralel uzandığı yerlerde (Karadeniz ve Akdeniz bölgeleri gibi) kıyı ile iç kesimler arasında ulaşım gelişemez. Ege kıyılarında ise sıradağların kıyıya dik uzanması ulaşım açısından elverişli ortam oluşturur. Dağlık ve engebeli yörelerde sanayi, ticaret ve tarımsal faaliyetler gelişme gösteremez. Tarım alanları küçük ve parçalı olur. Makine kullanım oranı düşük olur.

Aşağıdakilerden hangisi, yer şekillerinin tarım faaliyetleri üzerindeki sınırlayıcı etkisine örnek gösterilebilir?

- A) Kurak ve yarı kurak bölgelerde sulama olanaklarının az olması
- B) Yıl boyunca yağış alan bölgelerde bazı tahılların üretiminin zor olması
- C) Az gelişmiş ülkelerde gübre kullanımının yetersiz olması
- D) Engelibeli alanlarda tarla yerine bahçe tarımının tercih edilmesi
- E) Gelişmiş ülkelerde sanayi bitkileri üretiminin yaygın olması

(2017 - ÖSYM)

Nüfus ve Yerleşme, Konut Türleri

Yer şekillerinin yüksek, dağlık ve engebeli olduğu yerlerde yerleşmeler seyrek, nüfus azdır. Tropikal bölgede yer alan **...Amazon...** ve **...Kongo...** Havzalarında ise yükseltisi 1000 metre ve üzerinde olan yerler tercih edilir. Bu durum yıl boyunca sıcak ve nemli hava kütlelerinin görülmesiyle ilgilidir.

Kırsal kesimlerin dağlık yörelerinde daha çok dağınık yerleşmeler hakimken, düz arazilerde ise toplu yerleşmeler yaygındır.

Su Kaynaklarının Beşerî Faaliyetlere Etkisi

- 🏠 Bir bölgedeki su kaynaklarının bol veya az olması nüfus, yerleşme ve tarımsal faaliyetler üzerinde etkilidir. Yeryüzündeki ilk tarımsal faaliyetler ve buna bağlı olarak yerleşmeler genellikle orta kuşakta akarsu boylarında kurulmuştur. Nil, Fırat ve İndus nehirleri gibi.

Yer şekillerinin engebeli olduğu bölgelerdeki akarsular hidroelektrik enerji üretiminde kullanılır.

Su kaynakları çeşitli turizm faaliyetlerinde kullanılır. Su sporları, yaz turizmi, yat turizmi, rafting vb.

Toprağın Beşerî Faaliyetlere Etkisi

- ❏ Toprak tarımsal faaliyetlerde yaygın olarak kullanılır. İklim koşullarının elverişli, su kaynaklarının zengin olduğu **delta** ovalarında tarımsal faaliyetler yaygın olarak yürütülür.
- ❏ Toprak bazı sanayi kollarına ham madde sağlar. Çömlek, kiremit, tuğla, çini ve cam gibi sanayi kolları farklı toprak türlerini ham madde olarak kullanır.

Geçmişten günümüze yapılan insan faaliyetleri doğayla etkileşim içerisinde gerçekleşmiştir. Bazı faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde doğal unsurlar belirleyici olduğundan bu faaliyetler sadece belirli alanlarda yapılabilir.

Bu durum;

- I. tarım,
- II. sanayi,
- III. madencilik,
- IV. hayvancılık

faaliyetlerinden hangilerinde daha fazla belirgindir?

A) I ve II

B) I ve III

C) II ve III

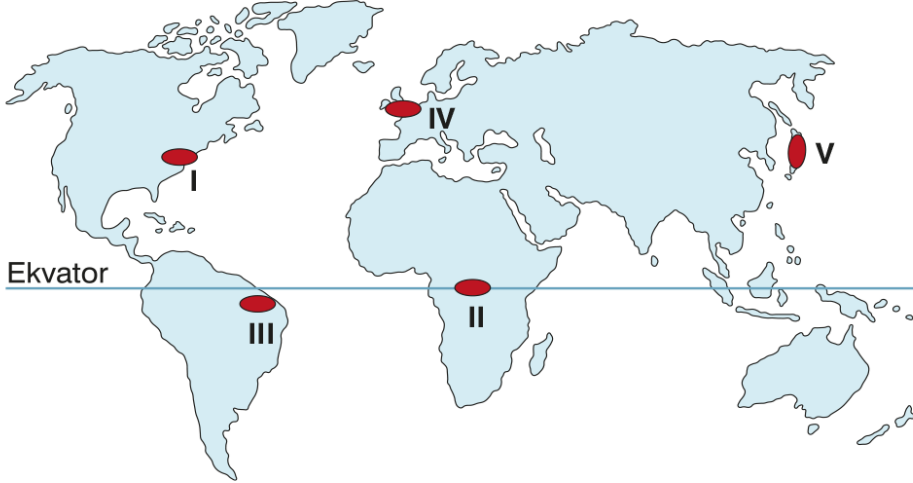
D) II ve IV

E) III ve IV

İNSANIN DOĞAYA ETKİLERİ

- İnsanoğlunun bilgi birikiminin artması, bilim ve teknolojinin gelişmesi, teknolojik araç ve gereçlerin çoğalması insanların ihtiyaçlarının artmasına ve çeşitlenmesine neden olmuştur.
- İnsanlar, çeşitlenen ve artan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için doğaya birtakım müdahalelerde bulunmuştur. Bu müdahale bölgenin ekonomik gelişmişlik ve kalkınmasıyla doğru orantılıdır.

Aşağıdaki haritada numaralandırılarak verilen yerlerden hangisinde doğanın, hangisinde insanların etkisinin daha fazla olduğunu alt kısmına yazınız.

Özellikle teknolojik gelişmenin yoğun olmadığı ve gelişmemiş olarak nitelendirilen bölgelerde doğal çevrenin insan yaşamı üzerindeki etkisi çok daha belirgindir.

Aşağıdakilerden hangisi, bu duruma örnek gösterilemez?

- A) Afrika'nın bazı bölgelerinde göçebe toplayıcılığın hâlâ yapılması
- B) Sahra Afrikasında insanların ulaşım için deve kullanması
- C) Moğolistan platolarında göçebe hayvancılığın yaygın olması
- D) Sibirya'da insanların hayvanları kürk ve derisi için avlaması
- E) Antarktika'da bazı istasyonlarda insanların yaşaması

Sanayileşme ile artan enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla çeşitli santraller kurmuştur. Hidroelektrik, termik, jeotermal, rüzgâr santralleri bunların başlıcalarıdır.

Ulaşım faaliyetlerini geliştirmek amacıyla köprüler, tüneller, viyadükler, hava alanları, limanlar yapmıştır. Osmangazi Köprüsü, Marmaray, Ordu - Giresun Havalimanı, Avrasya Tüneli gibi.

Yer altı kaynaklarını çıkararak madencilik faaliyetlerinde bulunmuş, çıkardığı ürünleri sanayi tesislerinde işleyerek üretime katkı sağlamıştır.

İnsanların doğayı bilinçsizce kullanması sonucu çeşitli çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Bunların başlıcaları bitki örtüsü ve biyolojik çeşitliliğe olan zararları, toprak erozyonu, heyelan ve çeşitli çevre kirlilikleri, ormanlık alanların azalması vb.'dir.

İnsanlar, binlerce yıldır doğa ile uyum içerisinde yaşamaya devam etmiş ve bu süreçte doğanın özelliklerini keşfederek yaşamı kolaylaştırmaya çalışmıştır. Ancak zamanla insan-doğa etkileşiminde insan daha baskın bir duruma geçmiştir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi, parçada belirtilen duruma örnek gösterilemez?

- A) Sulak alanların kurutularak tarım yapılması ve üretim artışı
- B) Su kaynaklarına yakın alanların yerleşme yeri olarak seçilmesi
- C) Barajlar yapılarak sel ve taşkınlardan korunma, enerji üretimi
- D) Kutuplara yakın alanlardaki yer altı kaynaklarının çıkarılması ve işlenmesi
- E) Fay hatlarının bulunduğu alanlarda depreme dayanıklı yapıların inşa edilmesi

(2014 - ÖSYM)

